

biztosaknak vélt érdekeket és köröket érinthet, de hatásaként üdvös és egészséges vérkeringés ömölhet a szervezetbe, melynek zavarok nélküli állandó működése a munkált célgondolat.

Mikor e sorokat írjuk, emlékezetünk vissza száll azokra az időkre, melyekben sorsunk közös cél felé tartó utakon vezetett s boldogság tölti el lelkünket nemcsak azért, hogy ilyen kiváló küzdő és vezető társakkal munkálkodhattunk az egyház valláserkölcsei feladatai megvalósítása érdekében, hanem azért is, mert szomorú jelenünk vigasztalan hétköznapijainak között fel-emel és meleg boldogsággal tölt el a múlt ragyogó képeinek szemlélete. Ha jelenünk szomorú, van egy kisajátíthatatlan drága kincsünk: a múlt a maga küzdelmeivel, szenvedéseivel és megingathatatlan hitünk és reményünk egy jobb és boldogabb jövő eljövetele iránt, amelyért utolsó erőnkig munkálunk és imádkozunk.

Dr. Gál Kelemen.

ALMÁSI MIHÁLY JÁNOS EMLÉKEZETE.

Iskolai emlékünnepe a székelykereszturi unitárius főgimnáziumban
1925 május 24-én.

I. Imádság.

Tégedet hallunk mi édes Istenünk. Hangod, mint az édes anyáé busongó gyermekéhez: vigasztaló, bátorító; kijelentésed, mint a gonddal szerető apák, tépelődő, tusakodó gyermekéhez: biztató, tápláló reménységre ébresztő.

Ki is tudna rajtad kívül szívünkhöz férközni; a mélység örvényébe hozzánk letekinteni és kezünket megfogni; kinek ajkán beszélne a lélek szerelme: „hívj segítségül engem a te nyomoruságod idején és én meghallgatlak tégedet és te dicsőítesz engemet“?!

Olyan sokszor, mindig figyeltél a Téged szívből óhajtók beszédére, kereső esdeklésére: magas egeid ajtóit folyton nyitva vannak és a feléd szárnyaló lélek atyai kebleden megpihenést, szebb, boldogítóbb életnek elnyeréséhez erőt, hatalmat és bizonyosságot veszen.

Oh te tudod, s mind annyit inkább nyilván tartod, mint a történelem gyászlapjai, hogy hozzád édes atyánkhoz hány-szor zokogtunk fel meglátogatásunknak próbákkal teljes napjain; „Sulyos csapás szállott, Úr Isten reánk!

Ily nagy inségünkben szánj meg szent Atyánk“. Minő sok és magasztos jelét hagyta reánk bátor küzdelemre szentelő kegyelmednek és atyai szeretetednek hívatást teljesítő múltunk!

Gyöngé a szavunk a hála kifejezésére. Jelentőségét avagy

csak egynek is fölfoghatjuk-e méltóképen? Midőn hamvadóba halványult a jelenben ösvényt, a jövőben hívatás magaslatot beragyogó tűzoszlop s Te, édes Atyánk! Szolga népnek új Mózes, kijelentést sovárgó emberiségnek új Krisztust támasztottál.

S ha csak az emberiség nagy óceánjában alig egy harmatcseppnyi drága unitárius egyházunkat tekintjük, oh bizony a csodálat ihlettségével, a dicsőítés megszenteltségével kell, hogy ajkunkra vegyük drága nevedet, minket áldó Istenünk, mert alig foghatjuk fel, hogy kicsodák is vagyunk mi, hogy úgy szeretsz minket és gondoskodik rólunk.

Igaz, gyötrött lelkű apostolokat hallunk, akik keseredett szívvel kiáltják: „Megcsaltál uram! de mégis szólnom kell a Te nevedet: megvert sereg nyája sír: elhagyta Uram, de én azért a Te utaidban maradok“ Igaz, hontalan bűjdosók lettek hazájokban; bár sziklán épült vala Istenök háza, mégis a pusztán imádkoztak; igaz, a hit, a tudomány, az Isten parancsolatai és emberek törvényei ismeretére emelt iskoláikból ostorral kiverve utcán tanultak; igaz, könnyel, jajjal, börtönnel és vérpaddal fizettek önfeláldozó Istenhitőkért és emberszeretőkért és még ennél több gyötrelem, vérző seb és fegyver csapás, igaz, de épen ezek mellett a gyötrő igazságok mellett gyúlt ki és emelkedett égig a dicsőítés lángsugára és zendült fel a hálaadó zoltárookban édes Atya neved, mert nem mindörökre feledkeztél meg Rólok, rólunk mi édes Istenünk.

Nagy ügyünkért, amely a Te országod ügye is, lelked ihletett áldozni tudó és kész fiaikat és leányokat. Oh bizony Istentől lettek mindezek! Ember gyöngye ilyenek alkotni.

A vízáradásos pusztító áramlatban is egy-egy Araráton maradott ősi vagyonnak birtokossa. Lelke, szíve Tied volt, Te érted égett édes Istenünk. Az ősi vagyomból épült az egy igaz Isten tiszteletére templom; a lelkek művelésére iskola: új élet hirdetői a romok felett.

De többen volnának, akik a teremtő munkás lélek erejével egy életet reászentelve gyűjték a porszemeket s emeltek ostromot visszaverő sziklát; akik cseppenként keresték a harmatcseppeket és folyammá sokasították, amelyen neveddel megszentelt lobogóval ékes hajó szállit ezreket és ezreket a műveltség, a világosság Sinai csúcsára, akik mélyre ástak vagy sziklát törtek át, hogy felbuzogjon az életforrás!

Oh milyen áldás volt! Szomjú sziveknek, éhező lelkeknek, magasba vágyó szellemnek. Volt! mert ismét gyötrődve panaszkodunk, hogy a mi szép napjaink elmúltak, a mi termékeny gazdag mezeink elpusztultak; a mi édes forrásaink keserűkké lettek.

Oh Uram, édes Istenünk! ihless meg, hogy a panasz helyett bizakodva reménykedjünk; tudjuk hinni, hogy támasztasz jóltevőket, akik újabb mezőket vesznek és adnak kenyeret

éhezõ gyermekeidnek; akik templomaidért és iskoláidért életõket áldozzák; taníts a mult nagy jelenségei által tebenned bizni és a Te szabadításodat reménykedéssel várni.

Add oh Uram, hogy jöltevõink emléke szentelje, áldja és buzdítsa lelkünket. Siess Uram! és ne késsél a Te megsezteléseddel. — Hallgass meg. Amen.

Lõrinczi István
vallástanár.

Igazgatói megnyitó beszéd.

Amerikai unitárius hittestvéreink egyik kiváló reprezentánsa, dr. Wilbur theol. professzor és történettudos, aki bejárta azokat a helyeket, ahova az unitárius vallás megindulásának, fejlõdésének nyomai és szálai vezetnek, meghatottsággal szõlt az unitárius hiteszme egyik martirjának, Szervét Mihálynak munkájáról, melyért életével fizetett. Szentnek nevezte azt a helyet, ahol fellobogott a máglya perzselõ lángja és szentnek azt a könyvet, mely halálát okozta. Megindultan mondotta, hogy azok a jótétemények, amelyekkel az erdélyi kis unitárius egyház a maga nagy multjában gazdagítja, megtermékenyíti az angol és amerikai unitárius lelkeket, soha le nem róható hálára kötelezik el õket; míg az õ adományuk amellyel nehéz helyzetünkben a mi segítségünkre jönnek, jelentéktelen ahhoz az erkõcsi tökéhez képest, amely ami kis egyházunk szép és megható történetében számukra is kamatozik.

Vajjon mi megtudjuk-e látni történelmünk eme nagyságát? Vajjon feltudjuk-e fogni a munkának és küzdelemnek hatalmas méreteit, mellyel elõdeink kicsiny egyházunk és iskoláink fennmaradását biztosították?

A Wilbur dr.-éhoz hasonló érzés tölti el az én lelkemet is, valahányszor keresztúri gimnáziumunk történetét kezembe veszem. Érzem, hogy ez a könyv szent nekünk! Benne apostolok cselekedetei vannak feljegyezve. Látom az elsõ apostolokat Szabó Sámuel és Lázár István püspököt, amint falúról falura járva, hirdetik a hit és tudomány szépségét és fontosságát; fejtegetik a nép elõtt egy Keresztúrra felépítendõ unitárius középtanoda szükségességét ezek ápolására. „Elvész a tudomány nélkül való nép; hit nélkül megzsibbad a munkás kéz és hideg lesz a legbensõbb gondolat is“, hangzik az ige. A nép áhitattal hallgatja és követi az apostolokat egyik falutól a másikig s aztán megindul a munka. Mindenki meghozza a maga áldozatát és 1796-ban megünnepelik az elsõ pünkõsdõt, a keresztúri középtanoda elsõ igazgatójának Szabó Sámuelnek ünnepléses beiktatóján, melynek fényét Lázár István püspök és más egyházi vezetõ férfiak jelenléte is emeli. Azután következ-

nek a megpróbáltatás nehéz napjai. Gimnáziumunk története évtizedek küzdelmeit őrzi számunkra, melyek között nem egyszer ütötte fel fejét a „lenni vagy nem lenni” nagy kérdésgyötrő gondolata.

És e nehéz, küzdelmes multban mennyi megkapó példáját látjuk a hősi elszántságnak vezérek és közkatonák részéről egyaránt. Az egyik eszével és szívével, a másik vagyonával és áldozatos munkájával siet rakni és erősíteni a várat s ha vihar tépdesi, ha ellen ostromolja, kész saját testével is védeni azt; az unitárius vallásos nevelésnek, a magyar kulturának már reményteljes fejlődést mutató „alma materét”, a kereszttúri gimnáziumot. Ezen építő és védő munkában mindig elől jártak felügyelő gondnokaink, de gimnáziumunk történetében kivált kettőnek, Mihály Jánosnak és Daniel Gábornak működése van feljegyezve mint korszakalkotó. Az elsőnek nevéhez a gimnázium téglából építésének megkezdése (1818) s egyszersmind tanulóink számára állandó otthon megteremtése, az utóbbihoz a befejezés nagy munkájának érdeme fűződik (1876). 58 év kellett ahhoz, hogy az épület tető alá kerüljön. Unitárius hiveink nem egyszer belefáradtak az áldozathozatalba, de a vezérek újra meg újra tette sarkalták, felrázták a lankadókat. És a fentartás gondja!... Hiszen az állam hosszú ideig nemhogy segítségünkre jött volna, de inkább nehézségeket támasztott intézeteink életében! Egész hosszú sora van azoknak a jötevőknek, akik életcéljukat egyházunk és iskoláink fenntartásában látják. Azért áldoznak s önmagukat is megtagadva sáfárkodnak vagyonukkal, hogy azután mindenüket a hit és tudomány szent oltárára tegyék életük végén. A Koncz Jánosok, Augusztinovichok, Derzsi Jánosok, Berde Mózsák élete beszédes bizonyítékai az unitárius hit és akarat megindító erejének.

Egészen az 1900-as évek elejéig intézetünket az egyház tartotta fenn a maga erején, jötevőink és hiveink áldozatkészségéből. Az állami segítséget még két évtizedig sem élvezhettük és ime ismét önmagunkra vagyunk utalva. Csakhogy helyzetünk ma az előbbinél is sokkal súlyosabb lett.

Hálás kegyelettel kell a mult nagy történetének lapjait forgatnunk s erőt és lelkesedést meritenünk annak felemelő, csüggedést nem ismerő példáiból. A hívő muzulmán naponként Mekka felé fordulva mondja el imáját, hogy vallásos ihletet nyerjen a szent várostól; nekünk hitvallásos iskoláinkra vetett tekintettel kell ébren tartani lelkünkben azt a szeretetet és ragaszkodást, melyet elődeinktől, nagynevű jötevőinktől örököltünk szent vallásunk, magyar fajunk és művelődésünk iránt.

Egyházi Főhatóságunk már ezelőtt 63 évvel meghatározta és elrendelte, hogy középiskoláinkban jötevőink emlékezetére minden 5. évben tartassék egy-egy hálaünnepély. Az első ilyen ünnepélyt nálunk a régi gymn. feldíszített udvarán tartották meg 1863 májusában épen Mihály János emlékezetére. Nem egé-

szen véletlen, hogy ma ismét az ő emlékét kívántuk felújítani. Nekünk újból a Mihály Jánosi hittel és reménységgel telített lélek erejére van szükségünk ma, amikor az idők viharos járása oly nehéz lett a mi fejünk felett. Aki hinni és remélni tud, annak a jövő iránt kétsége nem lehet. A vas tűzben lesz acéllá. A szenvedések és megpróbáltatások a mi lelkünket is megacélozzák, mint erőssé tették elődeinkét. Csüggednünk, avagy épen kétségbe esnünk nem szabad! Hiszen ma is vannak Mihály Jánosaink, akik egyházunk és intézeteink nemes hivatását megértve és átérezve újból meg újból képesek lesznek kitartásra, teltre és áldozatra sarkalni a lankadókat. Elődeinket, sőt önmagunkat tagadnók meg, ha hivatásunkat követni nem akarunk. Mai ünnepélyünk, melyen lelkünk hálaérzések között emelkedik azok felé, akiknek haladásunkat, egész művelődésünket, jobb jövőbe vetett hitünket és reményünket köszönjük, legyen az a pünkösdi szép ünnep, melyen a tanítványok szent lélekkel eltelve tisztán látják a gondviselő mennyei atyát, az örök megtartót, a végtelen szeretetet és jószágot. Én érezve az isteni lélek gondviselő, megtartó erejét, hódolattal hajtom meg a hála és kegyelet lobogóját előttetek halhatatlan jóltevőink!

Legyen örökké áldott emléketek!

Gálfalvi Samu.

Almási Mihály János emlékezete.

(1771–1836.)

„Engem is a bánat megviselvén zordul,
Vigaszért hő lelkem a multakba fordul.
Azokkal időzőm, akik másszor voltak,
Mit az élet megvon, megadják a holtak“.

(Arany : Toldi Szerelme I. 5–8.).

Arany Jánosnak e mélabús sorai csendülnek meg lelkemben, amikor ma Almási Mihály János emlékét megújítva, régi időkről, száz esztendő s dolgokról akarok megemlékezni. Egyházi iskoláinknak a kétségbeejtően szomorú helyzetében vigaszért az én lelkem is a multakba fordul. Úgy érzem, mintha megnyugvás szállana zaklatott lelkünkbe, ha azokkal időzhetünk, akik másszor voltak, amikor még a mi dédapáink építették, *építhették* egyházi iskoláinkat! E dédapáink emelte iskolák lerombolására a hatalom csákányai már kézben vannak, de mi azért csak emlékezzünk! Emlékezzünk kegyelettel, könnyel szemünkben azokra az elődökre, akik a muzsák hajlékát építették, vagy alapíványaikkal a székely ifjuság művelődését elősegítették.

Egyházi Főhatóságunknak egy régi szép határozata egye-

nesen kötelességünk ké teszi, hogy minden ötödik évben külön iskolai ünnepélyt rendezzünk gimnáziumunk valamelyik nagy jóltevőjének emlékeztére. Mostani iskolai évünk az emlékezésre rendelt ilyen ötödik esztendő és gimnáziumunk igazgatósága ez alkalommal Mihály János halhatatlan emlékü iskolai felügyelő gondnokunknak alakját kívánta az emlékezés középpontjába állítani.

Almási Mihály János nevét hiába keressük az úgynevezett nagy *alapítványozók* névsorában, a Derzsi Jánosok és Berde Mózsák között és mégis *legnagyobb jóltevőink* közül *való!* Így értékelte őt már Aranyosrákosi Székely Sándor is „Az unitárius vallás története” c. munkájában azért, mert minden földi kincsnél becsesebbet: *lelkét* adta oda gimnáziumunk szent ügyének épen száz esztendővel ezelőtt a legválságosabb időkben. Az újabb unitárius nemzedékek nevelő atyja, — Mihály János földije, — *Sándor János* boldog emlékeztető igazgatónk szintén *korszakalkotónak* mondja gimnáziumunk történetében a Mihály János kurátorságát. Életrajzát is megírta a Keresztény Magvető 35-ik évfolyamában. De tőlünk, e gimnázium mostani nemzedékétől is megérdemel Mihály János annyit, hogy lelkes és eredményes munkásságának emlékét száz év múltán felelevenítsük.

Almási Mihály János előkelő székely nemes család sarja. Udvarhelymegyében Homoródalmáson született 1771 januárius 4-én. Atyját *Mihály Ferenc*-nek, anyját *Baczó Mária*-nak hívták. Miután Almáson az elemi iskolai tanulmányokat elvégezte, atyja gazdát akart belől nevelni, de édesanyja *Daniel István* udvarhelyszéki főkirálybíró biztatására a kolozsvári unitárius kollégiumba vitte tovább tanulni a tehetséges fiút. Itt végezte a középiskolai tanulmányokat 1785-től kezdve.

Előhaladására jótékony hatással volt az a szerencsés körülmény, hogy *Daniel István* főkormányzéki tanácsosnak Kolozsvárra kerülvén, nevelését gondjaiba vette, tanulására felügyelt és kosztot is adott neki. Mihály Jánosnak egész élete folyásán meglátszik az a gondos nevelés, melyet *Daniel István* körében kapott. A kolozsvári jogakadémián is szép sikerrel folytatta tanulmányait. Akadémiai barátai főúri családok fiai voltak: gróf *Haller János* és gróf *Rhédey László*, akik később a közéletben is megtartották meleg baráti érzésüket irányában.

Huszzonegy éves korában elvégezvén a jogot, Marosvásárhelyen, mint kancellista képezte tovább magát *Turi László* ítélőmester oldalán. Majd *Dályai Kandó Mihály* Udvarhelyszék főkirálybírája vette maga mellé. *Kandó Mihály* 1798-ban elbetegesedvén, helyette valóságosan *Mihály János* vitte a főkirálybírói hivatalt két esztendeig. *Kandó Mihály* hivatali utódjának, báró *Henter Antal*nak is *Mihály János* marad a jobbekeze a főkirálybírói hivatalban. A főkirálybíró mellett 1800-tól 1809-ig törvényszéki ülnök létére elnöki teendőket végzett.

Eközben családot is alapított, 1805-ben nőül vette *Tarcsafalvi Pálffy Máriát*, Pálffy Sámuel és Jeddi Borbára leányát. Neje után kobátfalvi birtokos is lett és ezentul itt is lakott időnként, nemcsak Homoródalmáson. A két helyen mintegy 400 holdnyi birtokban gazdálkodott.

1809-ben a nemesi felkelés szervezése végett Kolozsvárra egybehívott erdélyi országgyűlésen Mihály János lett Udvarhelyszék egyik követje. Ő az egyik követ 1810-ben és 1811-ben is, míg a két követársa mindig változik.

1812-ben újból mint törvényszéki ülnök szerepel. 1813 tól 1826-ig harmadik, majd második alkirálybíró. 1827-ben első alkirálybíró lesz, majd Ugron János halála után 1832-ben mint dirigens királybíró intézi a szék ügyeit. 1833 nyarán táblai elnökké és még ez év végén táblabíróvá nevezték ki. E hivatalát azonban már nem sokáig folytatta, mert 1836 dec. 21-én meghalt. Kobátfalván „Kókusi” nevű kertjébe temették el.

Sándor János leírása szerint „Mihály János magas, izmos testalkatú, meglehetősen barna bőrű, de szabályos, szép képű, magas homlokú férfi volt. Szemei feketék, melyekből jóság nézett ki. Igazi hún ivadéknak látszott. Megjelenése imponáló volt. Erélyesség, kitartás, szigorú rendszeretet és igazság jellemezte minden szavát és cselekedetét”.

Mint törvényszéki ülnök és alszéki királybíró mintaszerűen és áldásosan folytatta hivatalát. A megyei utakat ő hozatta jobb állapotba. Mikor az alszéken mint királybíró elnökölt, mind a három kerületből hozzatódultak a panaszlok. Ez a körülmény már magában is mutatja nagy tekintélyét és ember-séges bánásmódját. Az volt a közhit, hogy az ő ítélete Bécsben is megáll. A népnek csaknem bálványja volt, írja Sándor János.

Hivatali tekintélyét és népszerűségét, csodálatos munkabíró erejét székely faja és egyháza javára sokféle és sokféleképen kamatoztatta. 1814-ben, amikor már alkirálybíró volt, keresztúri gimnáziumunk inspektor kuratorának, vagyis amint ma mondjuk, iskolai felügyelő gondnokának választották meg.

Gimnáziumunk akkor még fiatal, alig húsz éves algimnázium volt. Létesítésének gondolatát homoródszentmártoni *Bíró Sámuel* vetette fel 1712-ben oly célból, hogy a székelyföldi unitáriusoknak legyen a közelben egy olcsó, könnyen hozzáférhető középiskolájuk. Az eszme lassan érett meg, de a XVIII. század vége felé általános kívánságként nyilvánult meg egy unitárius gimnázium létesítése a székely földön. Egyszerre több eklézsia: *Siménfalva*, *Homoródalmás*, *Homoródszentmárton* teszen ajánlatot a Főhatóságnak, hogy a maga kebelében állítson főgimnáziumot, 1789-ben pedig *Székelykeresztúr* kéri ugyanezt.

Végül 1793-ban a homoródalmási zsinat kimondotta, hogy Székelykeresztúron közadakozásból egy olyan gimnázium áll-t-

tassék, melyben a szegény székely tanuló ifjuság legalább a retorikai osztályig tanítható legyen.

Az ige tetet öltött. Az építkezés még 1793-ban megindult, a szervezés megkezdődött. *Lázár István* püspök és *Szabó Samu* igazgató fáradozásai annyi eredménnyel jártak, hogy 1802-ig épült egy professori ház kőből és téglából, cseréppel fedve. Elkészült fából kilenc tanulóház és a *classis*: a tanterem. Ezekből 4 tanulóházat építettek *Pálffy Elek* és *Pálffy Dénes* urak; az ötödikét építette a *szentmihályi* eklézsia, a hatodiknak a derekát *Tordátfalva*, a hetediket *Enlaka*, a nyolcadikát *Bözöd*, a kilencediket *Kelemen Beniam* szentkirályi pap és kobátfalvi *Nagy János*. Épülőben volt már a tizedik is almási *Bodor Sámuel* keresztúri pap költségén, egy másikat meg *csehédfalvi emberek* kezdtek építeni. Mindezek még bővebben megtudhatók a gimnázium történetéből.

Ez a fából való építkezés azonban nagyon is hevenyében történt. Már 1805-ben felpanaszolja Keresztúr versenytársa, az almási eklézsia, hogy Keresztúron a tanulási viszonyok kedvezőtlenek, a gimnázium dülőfélben van, az árvíz gyakorta járja, az auditorium gerendái már is töredeznek. Az állapotokat az 1812-iki ravai zsinat is tarthatatlannak minősíti és szükségesnek találja, hogy a romlásnak indult keresztúri gimnázium újra építődjék, ha pedig ez nem volna lehetséges, akkor más eklézsiaiba: Almásra vagy Szentmártonba helyeződjék át.

1813-ban igazgatóváltozás is történt. A lemondott *Szabó Samu* helyébe *Koronka József* lépett. De az ő működése kezdetén is még egy pár évig haladt-maradt az újabb építkezés, mert nem volt miből építeni, az adakozás pedig nagyon lányan folyt. A felhívások mindegyre mentek a köri esperesekhez, de az eredmény mindaddig szinte semmi volt, amíg 1818-ban *Mihály János* alkirálybíró, az új inspektor kurator nem állott a mozgatók közé. Még ebben az évben kimondotta az oklándi zsinat, hogy a gimnázium lakószobáit kőből újra kell építeni. A *szentábrahámi eklézsia* még a zsinaton ajánkozott, hogy egy szobát kőből felépít, bolthajtással látja el és cseréppel befedi. Ez a lelkes ajánlat aztán nagy reményt keltett az építési terv elkészítésére és a szükséges költségek előteremtésére. A bizottság egyik lelkes tagja *Mihály János* lett, aki még a zsinat előtt foglalkozott az építés ügyével. Curátor-társaival átír az esperesekhez, hogy *visitatio* alkalmával az eklézsiákat és a hiveket adakozásra bírják, hogy a dülőfélben levő gimnáziumi épület helyett egy más, állandóbbat lehessen emelni, legalább is 12 lakószobával. Az udvarhelyi körtől meszet kértek és kaptak: *Almás* 50, *Oklánd*, *Karácsonyfalva*, *Keményfalva* és *Abásfalva* 25—25 szekér meszet égettek, a többi eklézsiák meg Keresztúrra szállították az adományt. A keresztúri járásból minden ökrösgazda — ideértve a más vallásukat is — egy-egy

szekér követ ígért. Azok a községek, melyeknek csereerdejük volt, adták a 6 öles cserefagerendákat. A havasalji faluk ígérték a szarvazatra való fákat, *Zetelaka* és a két *Oláhfalu* az állásdeszkákat.

Ilyen ígéretek és megajánlások után jelenti Mihály János 1819 januárjában az E. K. Tanácsnak, hogy az új épület számára a helyet kiszemelték, *Ugrai László* udvarhelyszéki unitárius mérnök a tervet elkészítette s távasszal az építés is megkezdhető lesz az egyházi pénztár megterhelése nélkül; csak 11 ablakra való vasrostélyra, asztalos és lakatos munkákra nincsen még fedezet.

Az E. K. Tanács a tervet elfogadta, készítőjének és Mihály Jánosnak köszönetet szavazott eddigi fáradozásaiért, támogatásukat kérvén az építéshez továbbra is. *Daniel Elek* és *Nagy Lázár* urak az építési költségek csökkentésére 1—1 jármás bivalát bocsátnak rendelkezésre. *Körmöczi János* püspök pedig a szükséges vasakért *torockói* és *torockószentgyörgyi* atyánkfiait hívja fel adakozásra. Az építésre való előkészület, a szükséges pénz és anyag gyűjtése tovább folyik 1819-ben. Mihály János szava és keze a távolabbi egyházkörökbe is elér. „Az ő vezérlete alatt lelkesen és csüggedést nem ismerve működnek az inspektor-kurátorok, esperesek és vallásközönségünknek minden eleven tagja“, írja *Sándor János* gimnázium munk történetében. Az ő buzgósága megtöri a korábbi közönyösséget. Az a húza-vona, ami a faépület készítésénél mutatkozott, e második építkezésnél egészen eltűnt. Teljesen a közérdek, az építés gondolata foglalta el az egyesek szívét és elméjét.

Igy indult meg a kőépületnek — a mostani internátus első részének — emelése 1819-ben azon a telken, melyen a faépület is állott, csakhogy a faépülethez képest egészen ellenkező helyzetben: a teleknek keleti oldalán, szemben a faépülettel. Ugy, amint ma is áll, az utcafelőli rész alkotott derékszöveget a keleti oldalán hátranyuló résszel, míg a faépületnél megfordítva, az udvar hátsó felében épített szobák képeztek derékszöveget a templom mellett hátranyuló résszel. Ha tehát az első faépület most is állana, teljes négyszöveget alkotna az a mostani internátusi épület szóban forgó részével. Az új épületben 13 szoba volt tervezve: 6 a földszinten, 7 az emeleten. Ezeknek a fundamentumát a *derzsi eklézsia tagjai* ásták meg.

De alig kezdődött meg az építkezés, már 1820-ban felmerült az aggodalom, hogy a megkezdett 13 szoba, ha a meglevő tanulólétszámnak elegendő lesz is, a szaporulatot, amihez nagy reménység mutatkozik, nem fogadhatja be. Ezért némelyek azt javasolják, hogy a régi faépület anyagából külön építsenek tantermeket: másoknak meg az volt a véleménye, hogy ha több költségbe kerül is, jobb lesz az új kőépületet két emeletesen építeni, mert így jó hét szobával szaporodnék a gimnázium épülete.

Az építető bizottság — úgy látszik — a két emeletes terv mellett döntött. Azért építették három lábánál is vastagabb, tömör kőfalakkal a mostani internátusi épületet, hogy majd, ha mód és szükség lesz, második emeletet lehessen húzni reá.

Az építkezésnél egyik főszerep *Koronka József* igazgatótanáré volt, aki tanított is, építtetett is. Az építési anyagot, pénzt, a munkások részére ajándékozott élelmiszereket ő vette számba és kezelte. A munkásokat ő fizette, ő főzetett nekik. Az *esperesné* és a *köri papnék* rendre Keresztúrra jöttek, kenyeret sütöttek a munkásoknak s az élelmi szereket reggel, délben és este kiosztották. Az eklézsiák napszámosokat állítottak. Amikor pedig a napszámosok későn jöttek, vagy elmaradtak, a diákok álltak munkába nyolcas csoportonként, úgy, hogy hét csoport tanult, egy csoport épített.

Igy építették — kedves tanuló ifjúság —, a mi elődeink ez előtt 100 esztendővel annak a régi, ódon épületnek első felét, amely nektek most bennlakásul szolgál. Szent annak minden homokszeme! Tudjátok meg, hōgy az ősök áldozatkészsége és munkássága szentelte meg annak minden darabkáját!

A faépület alkalmasabb szobái természetesen használatban voltak mindaddig, míg a kőépületbe be lehetett költözöködni. Amint szaporodtak az új helyiségek, abban a mértékben rontották le a régi faépületet. Az új kőépület utcafelőli szobái már 1821-ben lakhatók lettek, 1822. szeptember 6-án végződött be a falak rakása, november 23-án a szarvazat és fedés is elkészült. 1824-ben már a tervezett szobák legnagyobb része készen volt, 1826-ban pedig mind a 13 szoba lakható és használható lett.

Ekkor az építésben némi szünet áll be, de 1828-ban a szárnyépület folytatásaként a tanulóifjúság népessége miatt még hat szoba építését tervezik s az egyházi Főhatóság továbbra is Mihály Jánosba helyezi minden reménységét az építkezés befejezése iránt. Az ő fáradozásainak köszönhető, hogy a tervezett hat szoba közül 1833-ban legalább a három földszinti újabb közadakozásból elkészült. Az év terméketlensége miatt — jelenti Mihály János — az emeleti szobák építési költségét már nem tudta előteremteni; a három új földszinti szobát te hát befedték.

Mihály János 1836-ban elhalálozván, így is maradt az épület a harmadik nagy építésig, amely szintén csak úgy vált lehetségessé, hogy egy Mihály Jánoshoz hasonló, lelkes nagy emberünk, *V. Dániel Gábor* főkirálybíró állott az építés élére. Az 1818-tól 1833-ig folyó második építkezésnek tehát az egyházi jegyzőkönyvek és levelek tanúsága szerint *Mihály János* volt a főmozgató lelke. Jelentékeny anyagi áldozatokkal is hozzájárult az építéshez, de hervadhatatlan érdeme abban áll, hogy lankadatlan buzgóságával, szívós kitartásával és hivatalos befolyásával áldozatkészségre tudott bírni mindeneket. A

köri espereseket, felügyelő gondnokokat, eklézsiákat, egyházkö-
röket állandóan szorgalmazza az építés ügyének buzgóbb fel-
karolására s az eredményesebb gyűjtésre. Lelkesedésével, ki-
tartásával társakat szerez magának az építés előbbreviteléhez.
Kelemen Beniam, Koncz Márton esperesek, *Koronka* igazgató,
a gimnáziumi és köri gondnokok, a nemesen érző egész pap-
ság mind-mind lelkes bajnokaivá lettek lassanként annak az
ügynek, amelynek Mihály János Isten kegyelméből való ve-
zére volt!

Amikor mint királybíró *metalis reambulatiókon* — határ-
járó kiküldetésben — volt, a peres felektől a maga részére so-
hasem fogadott el semmit, hanem azt mondotta: „Van nekem
egy szegény leányom, aki beteges is, de lábbadozni kezdett;
az enyémet illető, vagy nekem szánt díjat annak utalványo-
zom. Küldjétek hozzá, kedvesen fogja venni“. Ez a leánya a
keresztúri gimnázium volt. Ennek aztán hoztak az illető köz-
ségek, vagy egyesek fát, deszkát, követ, cserepet azért a fá-
radságért, amit Mihály János az ő érdekében tett.

De mint szabadgondolkozó unitárius és erős magyar ér-
zésű ember, hasznos szolgálatokat tett, ahol csak lehetett a
többi vallásfelekezeteknek is. Nemes egyéniségére semmi sem
jellemzőbb, mint az egyházak történetében az a páratlan eset, hogy
az *unitárius* Mihály János alkirálybíró a havasalji *katholikus* köz-
ségek inspektor kurátoruknak választották és Kovács Mihály
kath. püspök a választást készséggel jóváhagyta. Mihály János
pedig ezt a tiszteletet olyan buzgalommal és eréllyel viselte,
hogy az ő kurátorsága idején épült a havasalji faluknak a leg-
több temploma, papi háza és iskolája.

A férfias kitartásnak, az önzetlen munkásságnak és a sza-
badgondolkozó unitárius férfiúnak keresve sem tudnám felmu-
tatni nemesebb példányképét. Kedves Tanulóifjúság, Őt köves-
vessétek! Fajotoknak, egyházatoknak legyetek hozzá hasonló
munkásai! Azok a tömör, szilárd falak, melyek az ő vezérlete
alatt épültek s amelyek százesztendő múltán is rendületlenül
állják az idők viharait, emlékeztessenek gyakran — óréa, aki
mindnyájunknak, mindnyájatoknak példát mutatott!

Péter Lajos.

BR. PETRICHEVICH HORVÁTH KÁLMÁN.

El sem tudjuk képzelni az unitárius egyházat nélküle. Mi,
akik az ő szárnyai alatt nőttünk fel, megszoktuk, hogy minde-
nyütt ott lássuk. Az Egyházi Fő- és Képviselő Tanácsban. A
Dávid F. Egyletben és az Irodalmi Társaságban éppen úgy,
mint a lelkéskörben. Ott lássuk, mint legszentebb javainknak
feltétlenül őrző pásztora. A szép és nemes ügyeknek mindig